

Jan Daniluk

Jakub Szczepański

Kościoty

Wrzeszcza

Wrzeszcz stosunkowo późno, bo dopiero pod koniec XIX wieku, doczekał się własnej świątyni chrześcijańskiej i parafii¹. Na niedzielne nabożeństwa mieszkańcy musieli udawać się do któregoś z oddalonych kościołów. W XVIII wieku parafialnym kościołem ewangelickich mieszkańców Wrzeszcza i Młynisk była dawna szpitalna świątynia Wszystkich Aniołów, a parafianie z Nowych Szkotów, Strzyży, Świętej Studzienki, Królewskiej Doliny i okolicznych miejscowości uczęszczali do kościoła Bożego Ciała w śródmieściu Gdańska, na zboczu Góry Gradowej². Po spaleniu kościoła Wszystkich Aniołów w 1807 roku wrzeszczanom pozostała tylko bardziej oddalona świątynia Bożego Ciała. Inaczej miała się rzecz z katolikami, których parafią był kościół pod wezwaniem Świętego Jakuba w Oliwie, bądź też wybrany kościół położony w Gdańsku.

Wraz z rozwojem demograficznym i urbanistycznym wszystkich wyżej wymienionych osiedli stało się jasne, że prędzej czy później zaistnieje potrzeba erygowania osobnych parafii dla nowych terenów, a co za tym idzie – budowa nowych świątyń. Słusznie zauważano, że utrudnienie w postaci znacznego oddalenia budowli sakralnych od wiernych sprzyja postępowi laicyzacji społeczeństwa. Starania o powstanie przeznaczonych dla terenów Wrzeszcza nowych wspólnot, katolickiej i ewangelickiej, rozpoczęto w latach dziewięćdziesiątych XIX stulecia.

Jako pierwsi sukces odnieśli ewangelicy, doprowadzając już w 1896 roku najpierw do wydzielenia z terenu macierzystej parafii Bożego Ciała odrębnej gminy dla Wrzeszcza, a następnie rozpoczynając budowę świątyni – kościoła Lutra (Lutherkirche – dziś kościół garnizonowy pod wezwaniem Świętych Piotra i Pawła na ulicy Sobótki), która została oddana do użytku w roku 1899. Dopiero dziesięć lat później rozpoczęto budowę pierwszej katolickiej budowli sakralnej we Wrzeszczu,

Herz-Jesu-Kirche (obecnie: kościół Najświętszego Serca Jezusowego przy ulicy księdza J. Zator-Przytockiego). Ze względu na gwałtowny przyrost miejscowej ludności, która z około 5000 w roku 1896 zwiększyła się do 24 000 w roku 1916, jeden kościół ewangelicki okazał się niewystarczający. Z tego powodu w 1917 ze wschodniej części dotychczasowej parafii Lutra wydzielono nową – Christuskirchegemeinde. Na jej potrzeby wzniesiono w latach 1913–1916 Christuskirche (kościół Chrystusa, dziś kościół pod wezwaniem Świętego Andrzeja Boboli przy ulicy Mickiewicza).

Przez niemal cały wiek XX wieże trzech najstarszych kościołów były najbardziej charakterystycznym elementem krajobrazu Wrzeszcza. Dopiero w latach sie-

demdziesiątych XX wieku pojawiła się konkurencyjna dominanta w postaci wieżowca na rogu alei Grunwaldzkiej i ulicy Partyzantów.

W 1918 roku mniej więcej dwie trzecie z ponad 50 000 ludności Wrzeszcza była wyznania ewangelickiego, natomiast blisko jedna trzecia – katolickiego. Wyznawcy innych religii chrześcijańskich i Żydzi stanowili niewielką mniejszość. W okresie międzywojennym stosunek ten uległ już tylko nieznacznym zmianom³. Tymczasem liczba katolickich miejsc kultu niewspółmiernie wzrosła. Wrzeszczańscy katolicy byli uprzywilejowani pod względem bliskości do świątyń czy kaplic. Na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych na dwa działające kościoły ewangelickie (Lutherkirche oraz Christuskirche) przypadał katolicki Herz-Jesu-Kirche, Marienkapelle (dziś kościół filialny Świętego Krzyża przy ulicy Mickiewicza, tak zwany Mały Kościół), a także polski kościół pod wezwaniem Świętego biskupa Stanisława Męczennika. Poza tym w dzielnicy działał zakon szarytek, który również posiadał własną kaplicę, zaś między Gdańskiem a Wrzeszczem wzniesiono Christ-Königreichkirche, prowadzony przez pallotynów. Warto dodać, że katolickie świątynie bądź kaplice znajdowały się także po sąsiedzku: w Brętowie, Jelitkowie, Letnicy i Brzeźnie.

W 1927 roku część ewangelickiej społeczności Wrzeszcza rozpoczęła starania o erygowanie nowej parafii z kościołem w północno-zachodnim krańcu dzielnicy, przy obecnej ulicy Szymanowskiego. Chociaż udało się powołać ją do życia już w 1929 roku, to dopiero dziewięć lat później otwarto tam pierwszą świątynię z prawdziwego zdarzenia. Był to zarazem ostatni kościół wybudowany w tej części miasta przed 1945.

Życie religijne przedwojennego Wrzeszcza było bogate. Obok ewangelików i katolików żyli tutaj także wyznawcy prawosławia, kalwini, Żydzi, menonici, świadkowie Jehowy. Wszyscy oni posiadali tu swoje miejsca modłów, większość z nich także własne miejsca pochówku. Obok świątyń parafialnych istniały we Wrzeszczu także kaplice, zakon i instytucje prowadzone przez organizacje kościelne. Współcześnie we Wrzeszczu działa kilkanaście świątyń, w większości katolickich, ale także protestanckich. Jest tu także prawosławna konkatedra. Trudno w jednym artykule opisać wszystkie te obiekty, stąd poniżej przedstawiono jedynie siedem wybranych, największych świątyń wrzeszczańskich, powstałych przed końcem II wojny światowej.

Wychodząc z założenia, że najmniej znane – a co za tym idzie: najbardziej interesujące – są przede wszystkim dzieje poszczególnych świątyń sprzed 1945 roku, to właśnie one zostały w sposób możliwie najszerszy zaprezentowane poniżej (szczególnie te, które nie doczekały się obecnie żadnego opracowania). Powojenne losy kościołów Wrzeszcza nie zostały jednak pominięte. Ich zewnętrzny kształt w większości przypadków nie zmienił się znacząco. Stoją mury, sklepienia, wieże i inne elementy budowli powstałych przed wojną. Tylko dawny budynek krematorium, przejęty przez cerkiew prawosławną, został radykalnie przebudowany.